

МОРГУН О.В., молодший науковий співробітник
 ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ

АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ: ДИНАМІКА РОЗВИТКУ

У статті наведено динаміку розвитку агропромислового комплексу, виявлено проблеми його функціонування на сучасному етапі. Охарактеризовано сировинну зону харчової промисловості та її матеріально-технічне забезпечення.

Ключові слова: сільське господарство, агропромислова інтеграція, технічна озброєність, знос, збалансованість розвитку.

The article describes the dynamics of the agricultural sector, have been identified problems of operation at the present stage. The area of raw material of food industry and logistical support were characterized.

Keywords: agriculture, agro-industrial integration, logistical support, wear, balance development.

Вступ. Сільське господарство багато тисячоліть існувало як єдина самостійна галузь. У часи розвитку первісного суспільства ще не було інших галузей. Як найстародавній вид людської діяльності сільське господарство існувало на повному самозабезпеченні. Знаряддя обробітку землі виготовлялись з каміння і дерева, енергоресурси були у вигляді людської мускульної сили та робочої худоби. З часом з'явилися інші галузі. Вони все більше задовольняли різноманітні потреби всього людства, в тому числі і потреби сільського господарства. З розвитком міст і промислових центрів зростає число галузей, що знаходяться за межами сільського господарства, але які працюють на його користь. Сільське господарство втрачає свою одвічну ізольованість і об'єктивно взаємодіє з іншими галузями, кількість яких поступово збільшується в міру розвитку продуктивних сил суспільства.

Якщо в 1959 році матеріально-технічні ресурси надходили в сільське господарство з 28 галузей промисловості, то в 1980 році – з 90. Біля 30 галузей легкої і харчової промисловостей працюють на сільськогосподарській сировині і близько 60 галузей – на матеріалах і напівфабрикатах сільськогосподарського походження. Про масштабність зв'язків сільського господарства з іншими галузями вказує те, що в Україні приблизно 2/3 загальної чисельності галузей народного господарства повністю або частково належать до сільського господарства.

Вивченням динаміки розвитку сільськогосподарського виробництва і харчової промисловості займалися Е.І. Шелудько, М.П. Сичевський, Л.В. Дейнеко, А.О. Заїнчковський, Т.Л. Мостенська, А.М. Тибінь, В.В. Лиськов, І.О. Макаренко, Д.Ф. Крисанов, О.О. Лемішко.

У дослідженнях вчених порушувались і аналізувались різні аспекти становлення та інтенсифікації сільського господарства і харчової промисловості, її підгалузей в різні періоди часу, а також пропонувались теоретичні і практичні рекомендації щодо піднесення рівня господарювання у цих провідних галузях господарського комплексу країни. Не дивлячись на наявність наукових робіт з окресленої проблематики, їх високу наукову і

практичну цінність, існує потреба в системному і комплексному дослідженні організаційно-економічного механізму розвитку сільського господарства і харчової промисловості, недосконалість якого є першопричиною багатьох проблем в галузі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження динаміки розвитку агропромислового комплексу, зокрема, виробництва основних продуктів сільського господарства і харчової промисловості та їх матеріально-технічної бази.

Результати. АПК являє собою сукупність галузей економіки будь-якої країни, зайнятих виробництвом, переробкою, збереженням і доведенням до споживача сільськогосподарської продукції. В сучасних умовах АПК України - це значний самостійний міжгалузевий сектор економіки України. В різні роки на його долю припадає до 40% трудових ресурсів країни та до 1/3 основних засобів і валової продукції. Від ефективності функціонування АПК у значній мірі залежить економіка всіх галузей України.

Сільське господарство забезпечує сировиною цукрові, консервні, молокозаводи, м'ясокомбінати, пивоварні і спиртзаводи та ін. Крім харчової промисловості, сільське господарство є постачальником сільськогосподарської сировини для легкої промисловості. Тому воно визначає подальший розвиток усіх галузей, підприємств і установ сфери АПК. Саме ця ланка тепер є найскладнішою у складі агропромислового комплексу України. Особливої уваги потребує розвиток харчової промисловості, що зумовлено збільшенням валової продукції сільського господарства, яка безпосередньо підлягає переробці, неухильним підвищенням питомої ваги переробленої продукції у складі її валового виробництва, необхідністю скорочення строків переробки багатьох видів продукції.

Між харчовою промисловістю і сільським господарством існує тісний зв'язок. Процес взаємодії сільського господарства з переробними галузями ґрунтується на організаційно-економічній і технологічній єдності виробництва, зберігання і переробки продукції рослинництва і тваринництва. Переробна

промисловість доповнює харчову і поставляє сировину та напівфабрикати для подальшої переробки.

Україна традиційно має добре розвинену харчову промисловість. На сучасному етапі однією з актуальних проблем в цій сфері є формування достатньої сировинної бази. Весь обсяг сільськогосподарської продукції розподіляється таким чином, що 60% надходить на промислову переробку, 25% споживається у свіжому вигляді, решта – використовується в самому сільському господарстві. Із перероблюваної сільськогосподарської продукції 85% як сировина поступає на підприємства харчової, а 15% – у галузі легкої промисловості. Тобто, основна галузь, що переробляє сільськогосподарську сировину і є головним інтегратором АПК – це харчова промисловість, яка виробляє близько 16,3% продукції промислового виробництва України. Харчова промисловість входить до продуктивних комплексів АПК. Її сировинна база досить поширена в Україні. Саме через це її підприємства розміщуються повсюдно.

Зважаючи на складність розвитку харчової промисловості, важливо оцінити її сучасний стан за допомогою закономірностей розвитку. Для визначення поставленого завдання вибрано метод зіставлення реальних процесів, які відбувалися в харчовій промисловості України, із закономірностями розвитку сільського господарства. На основі цього зістав-

лення встановлено економічні закономірності розвитку харчової промисловості та сільського господарства, визначено в якому стані вони перебувають.

Для дослідження розвитку харчової промисловості вибрано проміжок часу від 1940 до 2010 року. Не враховувати особливості розвитку харчової промисловості протягом 1940–2001 рр. неможливо, оскільки саме за ці роки створено основні засоби, які досі експлуатуються, важливо також врахувати стан харчової промисловості перед початком економічної трансформації (1988–1990 рр.), коли активізувались новітні процеси становлення сучасної харчової промисловості та, особливо, від 2001 до 2010 р., в період формування національного типу харчового забезпечення населення.

Найважливішими напрямками збалансованості харчової промисловості із економічним середовищем є забезпечення сировиною та технічним устаткуванням [1]. Особливість харчової промисловості полягає в тому, що її сировиною можуть бути лише продукти рослинного та тваринного походження, тобто, передусім, продукти сільського господарства. Для дослідження важливо врахувати розвиток сільського господарства, яке постачає сировину, та харчової промисловості, яка переробляє цю сировину у харчові продукти.

Таблиця 1

Динаміка виробництва основних продуктів сільського господарства, млн тонн

Рік	Зернові і зернобобові культури	Соняшник	Цукрові буряки	М'ясо всіх видів	Молоко
1940	26,4	0,95	13,1	1,1	7,1
1950	20,5	0,7	13,9	1,2	6,8
1960	21,4	1,6	29,1	2,1	14
1970	35,4	2,5	41,8	2,9	18,7
1980	36,6	2	37,6	3,5	21,1
1990	51	2,6	44,3	4,4	24,5
2000	24,5	3,5	13,2	1,7	12,7
2005	38	4,7	15,5	1,6	13,7
2009	46,0	6,4	10,1	1,9	11,6

З таблиці видно, що від 1940 до 2010 року безсистемно, але збільшувалися обсяги виробництва соняшнику (6,7 рази), зернових і зернобобових культур (174%), м'яса всіх видів (172%), молока (163%). Водночас зменшився валовий збір цукрових буряків (23%).

На основі аналізу обсягів виробництва продукції сільського господарства в Україні протягом 1940–2010 років встановлено, що обсяг виробленої сільськогосподарської продукції спочатку повільно зростав з достатнім прискоренням, а згодом (1970-ті роки) прискорене зростання змінилось на сповільнене, після чого (кінець 80-х років) сільське господарство досягнуло найвищого рівня виробництва продукції.

Після досягнення максимальної продуктивності (кінець 1970-х років) обсяги виробництва продукції сільського господарства зазнавали безсис-

темних коливань. Це стосується динаміки виробництва продукції рослинництва й тваринництва. Отже, продуктивність сільського господарства досягнула найвищого рівня розвитку.

Спад вирощування основних культур сільського господарства був викликаний необхідністю зменшити непропорційний розподіл доходів підприємств сільського господарства й харчової промисловості. Цей висновок підтверджують спостереження за динамікою обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції. Відбулася руйнація цілісності і збалансованості агропромислового комплексу, економічних, технологічних і організаційних зв'язків між окремими галузями, підприємствами та господарствами. Цілий ряд підприємств переробної, харчової промисловості, не маючи сировини, змушені були скоротити виробництво своєї продукції.

Обсяг виробництва продукції сільського господарства вплинув на виробництво продукції харчової промисловості. Динаміка зростання валової

продукції харчової промисловості повторює динаміку виробництва відповідної сільськогосподарської продукції (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка виробництва продукції харчової промисловості

Рік	Борошномельно-круп'яна продукція	Цукор	М'ясні вироби	Олія	Молочні вироби
1940	7,3	1,6	0,4	0,2	...
1950	4,6	1,8	0,4	0,2	0,3
1960	7,6	3,9	1,1	0,5	1,7
1970	8,3	6,0	0,6	1,1	4,3
1980	8,3	5,3	2,8	0,9	5,3
1990	8,6	6,8	6,6	1,1	7,1
2000	7,0	1,6	6,7	1,8	9,0
2005	8,5	2,1	12,6	1,3	18,8
2009	8,8	1,3	14,6	2,8	15,9

Так, протягом 1940–2010 рр. спостерігалось стрімке зростання виробництва м'ясних (в 36,5 рази) і молочних (53 рази) виробів. Це пов'язано з масовим застосуванням у їх виробництві рослинних (сої, крохмалю, пальмової олії тощо) та штучних заміників. Дисбаланс цих величин є наслідком скорочення поголів'я тварин в сільському господарстві і становлення для суспільства обставин, коли харчова промисловість виробляє продукти на основі імпортованих м'ясних решток, субпродуктів та рослинних добавок, продуктів хімічного походження. Зростає хімізація харчової промисловості.

Зростання виробництва цукру на фоні загального зменшення вирощування цукрових буряків обґрунтовується лише переробкою імпортного цукру-сирцю. Щодо інших підгалузей харчової промисловості, зокрема борошномельно-круп'яної та олійно-жирової, то вони поступово розвиваються, збільшуючи обсяги продукції власного виробництва.

Розглянувши динаміку виробництва продуктів харчування та порівнявши її з динамікою вирощування основних продуктів сільського господарства, визначено наскільки розвиток харчової промисловості відповідає розвитку сільського господарства.

Переважає більшість галузей харчової промисловості України протягом аналізованого періоду зазнали спаду виробництва, викликаного зниженням обсягів виробництва продукції сільського господарства і невідповідним технічним оснащенням підприємств харчової промисловості. Зношення обладнання стримувало сталий розвиток харчової промисловості і призвело до падіння продуктивності праці в усіх її галузях [2].

З середини 1980-х років досконалість харчової промисловості почала знижуватися. Спрацювання основних засобів досягло критичної позначки – 50%, половина промислового устаткування вичерпала свій ресурс і має вік у 20 і більше років.

Сьогодні економіка України позбавлена інвестиційних можливостей, ефективному оновленню основних засобів заважає недосконалий механізм амортизації, який практично гальмує реноваційні процеси в економіці [3].

Для підприємств харчової промисловості України характерні низькі темпи відтворювальних процесів і, відповідно, високі коефіцієнти зносу основних засобів та низькі коефіцієнти використання виробничих потужностей. Це викликано тенденціями, які тривалий час були характерні для економіки України. Накопичення основних засобів замість інтенсифікації процесу їх заміни, низькі обсяги інвестицій у промисловість, недостатні обсяги вибуття та заміни морально та фізично зношених основних засобів призвели до уповільнення відтворювальних процесів і накопичення фізично та морально застарілого обладнання [4].

Графік (рис. 1) показує значне відставання темпів технічного вдосконалення підприємств харчової промисловості в порівнянні з темпами вдосконалення сільськогосподарського виробництва. В 1970-х роках сформувався глибокий розрив у технічній оснащеності, фондоозброєності й досконалості загалом між харчовою промисловістю та сільським господарством.

Статистичні дані вказують на те, що за останні роки технічна озброєність сільськогосподарського виробництва зросла. Звичайно, це явище можна відмітити як позитивне, але при цьому проблема застарілих основних засобів залишається.

Підприємства повинні постійно намагатися впроваджувати нові технології, технологічні процеси, реконструювати та модернізувати основні засоби, шукати резерви для використання нових потужностей.

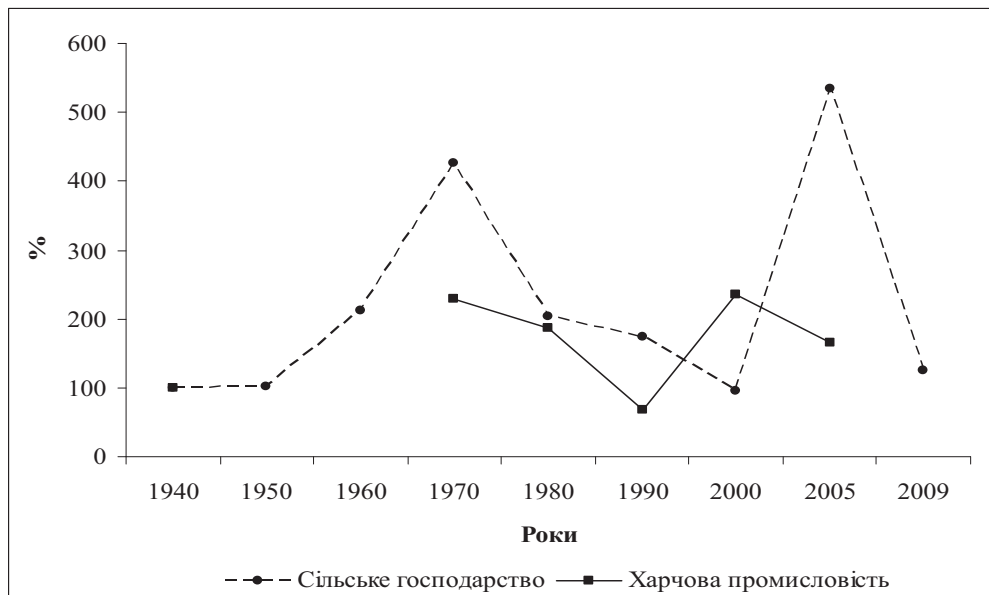

Рис. 1. Динаміка технічної озброєності сільського господарства і харчової промисловості (% до попереднього періоду)

Висновки. Отже, постачання підприємствам харчової промисловості основних продуктів сільського господарства пов'язане із різними, специфічними для кожного виду продукту, економічними умовами. Проте спільними для всіх цих галузей є низька продуктивність економічного стану, врівноваженість економічних відносин з постачальниками сировини, обладнання, покупцями товару. У всіх галузях харчової промисловості необхідно втілити сталий розвиток, дотримуючись принципу збалансованості.

На часі важливим є створення агропромислових інтегрованих угруповань, хоч би з позиції забезпечення виробничих потужностей сировиною. При цьому важливо забезпечувати розподіл чистого прибутку при виробництві та переробці сільськогосподарської продукції переробними підприємствами з урахуванням нормативних планово-розрахункових витрат всіх сфер виробництва, який дозволяє забезпечити повне відшкодування витрат на виробництво та збут продукції, а також рівновелику прибутковість на всіх етапах виробничого ланцюга.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дейнеко Л. В. Стан, просторовий розвиток харчової промисловості України [Електронний ресурс] / Л. В. Дейнеко. – Режим доступу : http://www.agroin.org/statti/deyneko_3.html.
2. Тибінь А. М. Вихідні умови й перспективи розвитку харчової промисловості України / А. М. Тибінь, І. І. Смачило // Вісник економічної науки України. – 2010. – N 1. – С. 118–126.
3. Погоріла І. І. Стан відтворення основних фондів у харчовій промисловості / І. І. Погоріла // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 1 (55). – С. 262–264.
4. Левицька І. В. Проблеми інтенсифікації відтворювальних процесів на підприємствах харчової промисловості / І. В. Левицька // Економіка харчової промисловості. – 2010. – № 3. – С. 14–17.
5. Сільське господарство України (за відповідні роки) : Статистичний збірник. – К. : Держкомстат України.
6. Статистичний щорічник України (за відповідні роки). – К. : Держкомстат України.

УДК 338.439.02:005.934:332.122

БАСЮРКІНА Н.Й., канд. екон. наук, доцент
Одеська національна академія харчових технологій

ПРІОРИТЕТИ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто стан і основні напрями розвитку агропромислового сектору Одеської області, розкрито проблеми і сформовано заходи щодо підвищення рівня продовольчої безпеки та захисту виробників сільськогосподарської продукції в регіоні.

Ключові слова: продовольча безпека, агропродовольчий сектор, продовольче забезпечення, Одеська область.